

Драженко Ђуровић*

Соколац (Источно Сарајево)

Прегледни научни рад

УДК 930.1:94(497.1)"1918"

DOI 10.7251/SIC2003194D

ЈУГОСЛОВЕНСКО УЈЕДИЊЕЊЕ 1918. ГОДИНЕ У БОШЊАЧКОЈ ИСТОРИОГРАФИЈИ (1993-2017)

Апстракт: Рад садржи преглед бошњачке историографије о југословенском уједињењу 1918. године. Кроз анализу остварења бошњачких интелектуалаца аутор указује на њихова виђења „посебности“ и „државотворног капацитета“ који је Босна и Херцеговина „унијела“ у југословенску државу крајем 1918. године. У раду се, такође, сагледавају мишљења бошњачких научника о утицају стварања Краљевине СХС на националну и културну еманципацију Бошњака, питању ексклузивизма и хегемонизма Срба и Србије у новој држави, те њихових насилних иступа према Босни и Херцеговини и Бошњацима након Прводецембарског акта 1918. године.

Кључне ријечи: Бошњачка историографија, југословенско уједињење, Краљевина СХС, Бошњаци, муслимани

---

* ddjurovic986@gmail.com

Академик Милорад Екмечић сматра да је природа касног историјског настанка историјске науке у Босни и Херцеговини дугорочно утицала и одређивала њене вриједности. По њему је, поред напора и великих успјеха у развоју научних институција после ослобођења 1945. године, традиционална слабост историографије у Босни и Херцеговини долазила од чињенице да се она развијала „на маргиналним подручјима, а не у средиштима југословенске културе и науке“.¹ Поред тога, крах југословенске федерације, почетком деведесетих година, створио је нове историјске оквире који се за дуго времена неће „стабилизovati и усталити“.²

Размјере и несреће грађанског рата (1992-1995) у Босни и Херцеговини потхраниле су и онако снажне међунационалне антагонизме, што се рефлектовало на историографију и продубило различите погледе на даљу и ближу прошлост. Између осталог, дошло је до радикалног мијењања оцјене положаја Босне и Херцеговине и њених народа у раздобљу између два свјетска рата. Једни тај период оцјењују позитивно, док је за друге изузетно негативан.³ Сличне тенденције присутне су и када је у питању само југословенско уједињење 1918. године.

Бошњачка историографија се темама југословенског уједињења и Краљевине Југославије, у наведеном периоду, више бавила у оквиру дјела која обухватају анализу дужих временских периода, док је о самом стварању и животу југословенске монархије настало нешто мање књига.⁴ У

¹ Милорад Екмечић, „О истраживању историје Босне и Херцеговине данас“, у: *Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена*, Зборник радова, Историјски институт САНУ, Београд 1995, 14.

² Исто.

³ Husnija Kamberović, „Između kritičke istoriografije i ideološkog revizionizma“, у: *Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije*, Zbornik radova, Institut za istoriju Sarajevo, Sarajevo 2007, 15.

⁴ Овај рад садржи анализу остварења бошњачке историографије на тему југословенског уједињења 1918. године насталих у период од Првог бошњачког сабора, одржаног септембра 1993. године када је стављена тачка на осцилирање босанскохерцеговачке муслиманске интелектуалне и политичке елите по питању националног имена муслимана у Босни и Херцеговини и коначно афирмисана њихова бошњачка национална номинација, па до најновијих дјела бошњачке историографије. Због тога ћемо у наставку текста босанскохерцеговачке муслимане национално именовати као Бошњаци. Рад поред дјела професионалних историчара обухвата остварења бошњачких научника других друштвено-хуманистичких наука који су имали изражену жељу да се баве питањима прошлости.

својим радовима бошњачки научници су претежно писали о ставовима бошњачких политичких лидера према процесу стварања југословенске државе, те положају Босне и Херцеговине и Бошњака у монархистичкој Југославији.

Као и историографије других народа, ни бошњачка у оцјени југословенског уједињења није потпуно монолитног карактера. Истовремено је настајао њен критички правац, али и један заступљен и веома значајан ток који се развијао под утицајем ставова политичких елита и националног романтизма.⁵

Његова изражено присутна теза је истицање посебности и државотворног континуитета Босна и Херцеговине,⁶ коју је унијела у југословенску државу крајем 1918. године.

У синтези под насловом *Историја Бошњака*, истакнути бошњачки историчар државе и права Мустафа Имамовић истиче да је Босна и Херцеговина у дуалистичкој структури Хабзбуршке монархије представљала „посебно управно тијело, са посебним правним системом и посебним статусом својих грађана“ који нису третирани ни као аустријски ни као

Дарко Танасковић, „Противречности необошњаштва“, у: *Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена*, Зборник радова, Историјски институт САНУ, Београд 1995, 49.

⁵ Историчари се својим знањем и умијећем неријетко стављају у службу интереса државе, нације или политичке партије, постајући тако инструмент у рукама владајућих елита. То изазива појаву националног романтизма у историографији што представља неизбјежну фазу у историјском развоју како старих тако још више младих, закашњелих нација. Ђорђе Станковић, Љубодраг Димић, *Историографија под надзором: прилози историји историографије I*, Београд 1996, 137-138; Enver Redžić, *Sto godina muslimanske politike: u tezama i kontratezama istorijske nauke: geneza ideje bosanske, bošnjačke nacije*, Sarajevo 2000, 19.

⁶ Историчар Мустафа Имамовић у тематском броју *Историјских трагања*, часопису Института за историју у Сарајеву, изашлом поводом 70 година од засједњања ЗАВНОБиХ-а, одбацујући „научно неутемељена“ порицања босанскохерцеговачке државности од стране оних који су припремали „агресију и рат 1992-1995. године“, истиче да су „границе Босне и Херцеговине природно и историјски обликоване још од средњег вијека, и даље развијане у различитим политичким околностима, уз сталну потврду континуитета територије и земаљског и државног имена Босне и Херцеговине“. Он даље истиче да је историја Босне и Херцеговине обиљежена њеним државотворним, територијалним и политичким континуитетом „који се може пратити пуних хиљаду година, још од раног европског и јужнословенског средњег вијека, па све до данас“. Mustafa Imamović, „ZAVNOBiH i državopravni kapacitet Bosne i Hercegovine“, *Historijska traganja*, Institut za istoriju Sarajevo, 2013, br. 12, 18.

угарски, већ као „босанскохерцеговачки земаљски припадници“, што је сматрао „посебним босанскохерцеговачким државноправним субјективитетом“ који се изражавао кроз Босански сабор.⁷ Он истиче да је Босна и Херцеговина са таквим традицијама, из аустроугарског државно-правног оквира прешла у Краљевину Срба Хрвата и Словенаца, сачувавши „неке елементе и облике своје државности и аутономности“.⁸

По Имамовићу, континуитет државности Босне и Херцеговине огледао се кроз, одмах након уједињења, формирану Народну владу за Босну и Херцеговину, а од јануара 1919. Земаљску владу – која је иако смањеног броја повјереништава, у пракси, задржала исте, чак и проширила надлежности. То је, сматра он, наспрот жељи власти у Београду, наметала „животна пракса“ и „бошњачка егзистенција“, што је „показивало“ да су „традиција Босне и Херцеговине и бошњаштва те њихове државности имала дубоке коријене“.⁹

Имамовић је током процеса утврђивања националне номинације босанскохерцеговачких муслимана мијењао мишљење, што може указивати да тврдње о „традицији бошњаштва“, изнесене у овој књизи, имају политичке конотације и да су настале под утицајем „научног прилагођавања“ одлукама политичких елита.¹⁰

Анализирајући укупни однос Југословенске муслиманске организације (ЈМО) према, по њему, тешком положају Бошњака након југословен-

⁷ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, Sarajevo 1996, 468.

⁸ Исто, 485.

⁹ Исто.

¹⁰ Мустафа Имамовић је још шездесетих година XX вијека својим научним дјеловањем афирмисао муслиманску националну номинацију становништва исламске вјере у Босни и Херцеговини. Позивајући се на социолошка истраживања која су показивала да се свега 1,82% људи у Босни и Херцеговини изјашњавало као Бошњаци, био је става да је та идеја историјски превладана. Он је, такође, у коауторству са Атифом Пуриватром и Русмиром Махмутћехајићем 1991. године објавио књигу *Муслимани и бошњаштво*, чија је главна порука била јачање муслиманског националног идентитета, муслиманског националног имена и одбацивање идеје бошњаштва, да би крајем деведесетих година био први историчар који је написао синтетичко дјело *Хисторија Бошњака*, и постао заговорник бошњачке националне номинације. Погледати: Atif Purivatra, Mustafa Imamović, Rusmir Mahmutćehajić, *Muslimani i Bošnjaštvo*, Sarajevo 1991; Husnija Hamberović, *Historiografija u Bosni i Hercegovini u službi politike*, Zagreb 2012, 30-31.

ског уједињења, филозоф и социолог Шаћир Филандра у својој историографској књизи *Бошњачка политика у XX стољећу*, осврнуо се и на питање „државности Босне и Херцеговине“. Он сматра да се бошњачка политичка елита, окупљена око ЈМО, између „државности Босне и Херцеговине као највишег политичког циља“ и „физичке опстојности“ свог народа, која је била „озбиљно нарушавана“, тада одређила за народ. Филандра истиче да се бошњачко политичко вођство „само у таквим приликама одриче самосталности Босне“, напомињући да су Бошњаци након дуго времена, 1992. године, „имали снаге да изаберу и државу и народ“.¹¹

Доказивањем босанскохерцеговачке државотворности и цјеловитости Босне и Херцеговине у њеним „историјским границама“, бавио се и гласовити бошњачки интелектуалац Мухамед Филиповић. Иако филозоф, у својој, по садржају и форми политиколошко – историографској књизи *Босна и Херцеговина у оковима национализма*, истиче да је Босна и Херцеговина у југословенску државу, без сумње, ушла са државотворним посебностима. „Колико је Босна и Херцеговина била одиста несумњиви државно правни субјекат и засебна историјска творевина најбоље показује чињеница да ни творци нове државе, јединствене државе Срба, Хрвата и Словенаца, нису и поред великих амбиција и претензија неких од њих на босанске територије, могли да негирају њене територијалне и државно-правне особености (...).“¹² Филиповић је додао да је Босна и Херцеговина стварањем прве Југославије задржала „земаљски статус“, истовјетан оном који је по стварању заједничке државе задржала Хрватска.¹³

Говорећи о босанскохерцеговачкој посебности, Филиповић је као „карактеристично“ истакао да и поред „вишедеценијском настојању, намјерама, акцијама и дјеловањем српске националне и државне политике према Босни“, српски политичари у Народном вијећу Босне и Херцеговине, формираном у љето 1918. године, нису вршили акције за једнострано

¹¹ Šaćir Filandra, *Bošnjačka politika u XX stoljeću*, Sarajevo 1998, 75-76.

¹² Muhamed Filipović, *Bosna i Hercegovina u okovima nacionalizma: uloga nacionalnih ideja, nacionalnih političkih ideologija i politika u državnom i ustavnopravnom razvoju Bosne i Hercegovine tokom XX stoljeća*, Sarajevo 2003, 31.

¹³ Исто.

припајање Србији, по угледу на Црну Гору, која је, за разлику од Босне и Херцеговине, имала статус самосталне државе и била међународно призната већ пола вијека.¹⁴

У Зборнику радова са научног скупа који је поводом шездесетогодишњице Првог засједања ЗАВНОБиХ-а организовала Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, историчар Ибрахим Карабеговић је у реферату *Босна и Херцеговина и стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, изнио своје закључке о питању „континуитета и дисконтинуитета“ Босне и Херцеговине. Истиче да је она у Краљевину СХС ушла у „непромјењеном територијалном опсегу који сеже од Карловачког мира 1699. године, па и дубље у прошлост, јер се Босански елејет са слабљењем Османског царства само повлачио у раније, углавном средњовјековне границе.“¹⁵ Он се супротстављао „злоупотребама историчара“ који сматрају да „између средњовјековне и савремене Босне нема никакве везе“, истакавши да такви научници државни континуитет схватају „формално“, не узимајући у обзир „устаљене хисторијске границе, териториј, становништво“, потврђујући своју тезу о „непрекидности“ развоја Босне и Херцеговине питањем: „зар то нису прави носиоци континуитета“.¹⁶

¹⁴ Исто, 31-32; Мухамед Филиповић је још током друге половине шездесетих година, на примјеру пјесме Мехмедалије Мака Диздара *Камени спавач*, износио тезу о постојању „босанског духа“ и „босанског пуританизма“ као нечег што надилази појединачно и национално, а Босну и Херцеговину чини посебном земљом која никада није била „подијељена, разбијена или уништена као цјелина, као териториј, као традиција, као менталитет, као дух“. Родољуб Чолаковић, један од креатора федералне Босне и Херцеговине, је у свом дневнику оштро критиковао „тип заједништва“ босанскохерцеговачких народа који је, по њему, промовисао Филиповић. Чолаковић је сматрао да такви „надри теоретичари“ негирају национални идентитет већ формиране српске и хрватске нације и њихове националне везе са националним матицама. Супротстављајући се тенденцијама стварања нове, босанскохерцеговачке нације, Чолаковић је оцјенио да су такви покушаји опасни, јер „лију воду на воденицу Великосрба, односно Великохрвата који тврде да су Срби, односно Хрвати, национално угрожени у БиХ и да имају мање права него Роми.“ Muhamed Filipović, „Bosanski duh u književnosti – šta je to“, *Život*, Sarajevo 1967, 5; Здравко Антонић, *Родољуб Чолаковић у светлу свог дневника*, Београд 1991, 309, 434.

¹⁵ Ibrahim Karabegović, „Bosna i Hercegovina i stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“, u: *Bosna i Hercegovina prije i nakon ZAVNOBiH-a*, Zbornik radova, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2007, 232.

¹⁶ Исто.

Међутим, Карабеговић, као и остали наведени научници, се не осврће на промјенивост граница средњовјековне босанске државе, нити на, након продора Османлија у другој половини 15. вијека, нестанак са историјске сцене њених најважнијих институција. Они се, такође, не дотичу чињенице да су, услед новонасталих услова историјског развоја, из колективног сјећања њеног становништва давно исчезле традиције босанског средњовјековља.¹⁷

Други ток бошњачке историографије чини група историчара који су се у својим дјелима првенствено „фокусирали“ на објашњавање процеса прихватања и превладавања југословенске идеје међу бошњачким политичарима, док анализе о државно-правном континуитету Босне и Херцеговине „који је унијела у југословенску државу“ и Бошњацима као њеном „државотворном“ народу – изостају, или се о томе, у општем контексту, критички изражавају.

У књизи *Мехмед Спахо (1883-1939): политичка биографија*, професор Хуснија Камберовић оцјењује да држање бошњачких политичких представника према процесу стварања југословенске државе „није било посве јасно“, те да су они „лутали од идеје о стварању аутономне Босне и Херцеговине у оквирима Хабзбуршке монархије до идеје о аутономији у саставу Угарске, или о уједињењу са Хрватском.“¹⁸ Он је посебно анализирао улогу Мехмеда Спахе у настанку Краљевине СХС, нагласивши његову лојалност Аустроугарској монархији све до друге половине 1918. године, након чега постаје „носител“ југословенске идеје међу „муслиманским политичким лидерима“.¹⁹

Оцјењујући примјере „присвајања и ревизије прошлости“, Камберовић се критички осврнуо на, у бошњачкој историографији, присутну тезу о „хиљадугодишњем континуитету“ Босне и Херцеговине, карактеришући је као покушај изградње мита о њеном „темељном народу“.²⁰

¹⁷ Погледати: Андрија Веселиновић, „Граница између Србије и Босне у XV веку“, у: *Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена*, Зборник радова, Историјски институт САНУ, Београд 1995, 87-100; Srećko M. Džaja, *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1992, 21-38.

¹⁸ Husnija Kamberović, *Mehmed Spaho(1883-1938): Politička biografija*, Sarajevo 2009, 20

¹⁹ Исто, 20-22.

²⁰ H. Kamberović, „Između kritičke istoriografije i ideološkog revizionizma“, 18.

Историчар Аднан Јахић у научној монографији *Исламска заједница у Босни и Херцеговини за вријеме монархистичке Југославије (1918-1941)* вели да су „већим дијелом“ Првог свјетског рата „Бошњаци били лојални поданици Аустро-Угарске, духовно окренути Турској а против Србије и Црне горе“. Они су, како наводи Јахић, током ратних година „гинули за државу која је била највећи противник „самосталне југословенске државе на југоистоку европе“.²¹ Такође констатује да бошњачка елита није била јединствена у погледу државно-правног статуса Босне и Херцеговине током Првог свјетског рата,²² те да је „војни слом централних сила и формирање народних вијећа у јужнословенским земљама“ довео до радикалних политичких промјена и промовисања нових „идеолошких вриједности“, као и да је „адаптација“ бошњачких вјерских и политичких представника новонасталој ситуацији, крајем октобра 1918. године, била „потпуна и категоријска“.²³

Академик Енвер Реџић у књизи *Историјски погледи на вјерске и националне односе у Босни и Херцеговини*, сматра да је за разлику од српске и хрватске политике у Босни и Херцеговини „које су биле окренуте националним матицама“, доминантни „правац муслиманске политике“ био заступање „историјски, геополитички и национално“ апсурдне форме којом је предвиђана интеграција Босне и Херцеговине у саставу Мађарске. Он закључује да је круг око Шерифа Арнаутовића тражио посебан положај ове југословенске покрајине, под заштитом мађарске половине хабзбуршке државе, како би имао „хегемонистичку позицију и избјегао одговорност због подршке ратној политици аустроугарске власти и њеном дискриминаторском односу према српском народу током рата“.²⁴

²¹ Adnan Jahić, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme monarhističke Jugoslavije (1918-1941)*, Zagreb 2010, 63.

²² Јахић апострофира антијугословенске ставове бошњачке политичке елите окупљене око Шерифа Арнаутовића који се залагао за аутономију Босне и Херцеговине у саставу Аустроугарске, чему би алтернатива била њено укључење у Угарску. С друге стране, као „поборнике југословенства“ међу Бошњацима наводи реисул-улему Џемалудина Чаушевића и секретара Трговачке и обртничке коморе у Сарајеву Мехмеда Спаху. А. Јахић, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini*, 61-66.

²³ А. Јахић, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini*, 73-74.

²⁴ Enver Redžić, *Istorijski pogledi na vjerske i nacionalne odnose u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1993, 57.

Тезу о државно-правном континуитету Босне и Херцеговине Енвер Реџић је називао „празним формализмом“ чији је смисао „прекрајање историје“, да би се аргументовали одређени политички циљеви и оправдала „власт над Босном“.²⁵

***

Питање утицаја југословенског уједињења на државотворну свијест, националну и културну еманципацију Бошњака, као и оцјене колико је Краљевина СХС створена и почивала на темељима хегемонизма и ексклузивизма Срба и Србије, учестале су теме којим се бавила бошњачка историографија.

Шаћир Филандра у поменутој књизи *Бошњачка политика у XX стољећу* вели да „Бошњаци југословенску националну и државну творбу одбацују“. Оставља могућност да је то, тобоже, можда зато што им „она није потребна“, што Бошњаци „више од других јужнословенских народа осјећају и уважавају своју посебност, што више од других имају свијест о својој државности и могућности самосталног историјског, па и државног наступа“.²⁶ Сматра да су Срби, Хрвати и Словенци прихватили југословенство из националиних и политичких разлога, „али и због чињенице да немају до краја устројену властиту националну идеологију“.²⁷

Филандра романтичарски наставља да Бошњаци „интимно хоће властиту државу, брину се увјек само о Босни, а не о некаквој сложенијој држави“. Истиче да је „свијест о државотворној непрекинутости Босне, о државности властите домовине“, код њих снажнија и већа „но код сусједних народа“, па због тога они нису спремни са тако „великим улогом улазити у један нови политички покус који их и идеолошки и правно-политички доводи у положај националне мањине и који њихову домовину/државу доводи у питање.“²⁸

²⁵ Е. Redžić, *Sto godina muslimanske politike*, 47.

²⁶ Š. Filandra, *Bošnjačka politika u XX stoljeću*, 50.

²⁷ Исто.

²⁸ Исто, 50-51; Поменута књига Шаћира Филандре је у Федерацији Босне и Херцеговине награђена од стране листа *Дневни аваз* и проглашена културним догађајем 1999.

Овакви ставови, с обзиром на широко прихваћена научна мишљења о националном развоју југословенских народа,²⁹ указују да се ревизионизам у историографији не јавља само под окриљем „критичког приступа“ и другачијим тумачењем познатих, него и измишљањем „нових“ историјских чињеница.³⁰

Са становишта егзистенцијалне угрожености и националног развоја Бошњака, Филандра је настанак Краљевине СХС окарактерисао „трагичним чином“, јер су они уз прећутно одобравање „београдских српских кругова“ у наредне три године стављени „практично изван закона“, што је резултирала са око 2000 појединачних убистава лица бошњачке националности. По њему, Бошњаци су били „објект југословенске идеологије и њоме објект превођења у Србе, односно Хрвате, јер је један од циљева тог покрета био и спречавање развоја бошњачке нације.“³¹

У наведеној књизи *Историја Бошњака* Мустафа Имамовић сматра да Резолуција коју су 3. марта 1918. године у Загребу потписали хрватски, српски и словеначки политичари, без потписа Бошњака, говори о покушају њихове политичке изолације. Међутим, он оставља могућност да то „може бити знак бошњачког опреза пред неизвјесностима које је доносила пропаст Аустроугарске и стварање југословенске државе под очитом српском доминацијом.“³²

године. Иначе, оваква романтичарска схватања о „супериорности бошњачког народа“ над осталим „Босанцима-немуслиманима“, према Енверу Реџићу, преузета су из „старе бошњачке историографије“ коју је представљао и промовисао Сафвет-бег Башагић, чије тезе у својим дјелима не пропушају истаћи ни савремени бошњачки интелектуалци. Званични сајт Факултета политичких наука Сарајево, приступљено 21. јануара 2018, <http://fpn.unsa.ba/b/nastavnik/sacir-filandra-dekan/>; E. Redžić, *Sto godina muslimanske politike*, 19.

²⁹ У науци је доминантна тврдња да се босанскохерцеговачко становништво исламске вјере, од свих југословенских народа, посљедње национално конституисало и да је код њега национални развој ишао најспоријим темпом. О томе више: Enver Redžić, „Društvenoiistorijski aspekt nacionalnog 'opredjeljivanja' Muslimana Bosne i Hercegovine“, *Socijalizam* IV/1961, br. 3, 31-89; Atif Purivatra, *Jugoslavenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Sarajevo 1977; Muhamed Hadžijahić, *Od tradicije do identiteta (Geneza nacionalnog pitanja bosanskih Muslimana)*, Zagreb 1990.

³⁰ Н. Kamberović, „Između kritičke istoriografije i ideološkog revizionizma“, 12.

³¹ Š. Filandra, *Bošnjačka politika u XX stoljeću*, 50-57.

³² М. Imamović, *Historija Bošnjaka*, 477.

Сличан став Имамовић истиче и у дјелу *Хисторија државе и права Босне и Херцеговине*. Сматра да се питање југословенског уједињења рјешавало „кроз оружану борбу Србије и Црне Горе“, те да је програм југословенске политике стваран у „условима империјалистичког рата“. Србија се, иако и сама „жртва империјалистичке политике Аустроугарске“, у односу на своје „балкансе сусједне“, па тиме и Босну и Херцеговину и Бошњаке, такође „империјалистички понашала.“³³ По њему је „конзервативна српска буржоазија“, користећи се побједом српске војске у рату, успјела наметнути свој „хегемонистички концепт заједничке државе“, што је „трајно оптеретило све политичке односе у грађанској југословенској држави и практично је довела до априлског слома 1941“.³⁴

У јавном дискурсу често присутне тврдње о *Начартанију* Илије Гарашанина као синониму „великосрпског хегемонизма“ и претензија на „територије сусједних народа“, налазимо у дјелима Енвера Реџића. Он чин стварања Краљевине СХС види као реализацију „Гарашановине концепције велике Србије“, која је вјеродостојног стратега нашла у Николи Пашићу. По њему је Никола Пашић као Илија Гарашанин, потискивао „начело самоопредјељења народа“, зарад централистичке државе са превлашћу Србије. „Пашић се показао као успјешан архитект српске хегемоније у југославенској држави, у којој ће Босна и Херцеговина, заједно са другим историјским покрајинама, убрзо бити лишене свих институција аутономног статуса“.³⁵

Поједини представници бошњачке историографије указивали су на српско хегемонистичко понашање у области културе. У коауторској књизи *Култура и традиција у Босни и Херцеговини: вишемиленијски континуитет*, историчари Сенаид Хаџић и Сеад Селимовића су мишљења да је након уједињења, у новом државном оквиру, „унаточ аутохтоности националних структура“ постојала тенденција „унификације и стварања јединственог југословенског културног простора, понесеног идејом југословен-

³³ Mustafa Imamović, *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 2014, 270-271.

³⁴ Исто, 281.

³⁵ E. Redžić, *Sto godina muslimanske politike*, 139.

ског заједништва³⁶. Међутим, сматрају да су се „настојања око интеграције у култури показала утопијом“, истовјетно „као што се југословенска нација показала илузијом.“ Држе да су култура, а посебно језик, били на удару „доминантне нације“, те да је „језичка агресија“ погађала све несрпске народе осим Словенаца, који су се због велике разлике неометано служили својим језиком. Хаџић и Селимовић даље истичу да је „на посебан начин језичка агресија исказивана на македонском и бошњачком народу“, те да им је српском хегемонистичком и унитаристичком политиком била забрањена „употреба властитог језика и културног стваралаштва“.³⁷

С друге стране, Аднан Јахић на другачији начин износи своје виђење привредног, социјалног и културног статуса Бошњака након уједињења 1918. године. Наводи да су они, из више разлога, били изложени економском пропадању. Као један од фактора њиховог назадовања истиче оскудна сазнања муслиманског аграрног становништва о пољопривредној производњи – непознавање својстава земље, примитивне технике обраде, непознавање климатских и географских услова, тешко сналажење са сјеменом.³⁸

Битан фактор који је, према Јахићу, бошњачку економију и друштвену позицију чинио сложеном и неповољном био је низак удио бошњачких банака у новчаној маси Босне и Херцеговине. Исти аутор истиче да су након уједињења новчане установе из Србије, Хрватске и Словеније почеле отворати своје филијале у Сарајеву, што је појачавало њихову примат у финансијским и привредним токовима Босне и Херцеговине, нарочито државних банака са сједиштем у Београду.³⁹

Примјером неуспјешног покушаја отварања муслиманског женског питања 1918. године, Јахић је објашњавао висок ново конзервативности бошњачког друштва, што је кумовало његовом социјалном, културном или и економском назатку.⁴⁰

³⁶ Senaid Hadžić, Sead Selimović, *Kultura i tradicija u Bosni i Hercegovini: višemilenijski kontinuitet*, Tuzla, 2012, 388.

³⁷ Исто, 388-389.

³⁸ A. Jahić, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini*, 211.

³⁹ Исто.

⁴⁰ Аднан Јахић истиче бошњачко оштро противљење и „фанатично спаљивање“ брошуре *Муслиманско женско питање – један прилог његову рјешењу Џевад-бега Сулејманпаша-*

Јахић културни положај Бошњака након уједињења илуструје податком да је 1921. године број писмених износио „прескромних 12,64%“.⁴¹ Али, он ипак наводи и позитивне кораке које је нова држава предузимала „са циљем економског и културног подизања Бошњака“. Истакао је да су крајем рата и „непосредно после њега“ основана „бројна културна друштва, читаонице и клубови“, попут „Муслиманске читаонице“ у Бусовачи, муслиманског просвјетно друштво „Спас“ у Бањалуци, те више организација у Херцеговини чији је циљ био „економско и културно подизање бошњачке жене“.⁴²

***

Поред тога што је Србију пратио глас да је југословенска држава настала 1918. године плод њене хегемонистичке политике и да је кључна карактеристика Краљевине Југославије био великосрпски ексклузивизам, она се суочавала са теретом хипотека да је четничка, љотићевска, недићевска, информбировска, ђиласовска,⁴³ до посљедње, постјугословенске, да је агресорска.⁴⁴ То је несумњиво имало рефлексije и на бошњачку историографију, чији добар дио Србију види као креатора и протагонисту

ћа у којој је, крајем 1918. године, истакао потребу да се превазиђе наслијеђена пракса изо-ловане и покривене муслиманске жене, која треба равноправно са мушкарцима бити укључена у производну дјелатност и постати учесник свих животних и друштвених сфера. А. Јахић, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini*, 212-215.

⁴¹ А. Јахић, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini*, 211.

⁴² Исто, 215.

⁴³ Љубодраг Димић, *Историја српске државности, књига III: Србија у Југославији*, Нови Сад 2001, 362.

⁴⁴ Поред тога што се у политичком и јавном животу често чују тврдње да је Србија извршила агресију на Босну и Херцеговину, овакви ставови присутни су и у научним анализама. У предговору Зборника штампаног поводом научног скупа посвећеног шездесетогодишњици Првог засједања ЗАВНОБиХ-а, академик Мухамед Филиповић је истакао да се Босна и Херцеговина током рата (1992-1995) суочила са „агресијом бивше Југославије и Србије, као и локалних Срба“. На истом научном скупу Бећир Мацић је поднио реферат под насловом *Агресија на БиХ – негација ЗАВНОБиХ-а*, у којем је утврдио да је у периоду 1992-1995. извршена агресија на „суверену и међународно признату државу“ Босну и Херцеговину. Погледати: *Zbornik radova: Bosna i Hercegovina prije i nakon ZAVNOBiH-a*, Сарајево 2007, 5-6, 300-320.

виолентних иступа према Босни и Херцеговини и Бошњацима. С тога није ријетка појава везивање стварања прве Југославије са терминима као што су терор и тероризам, окупација, па и геноцид.

Шаћир Филандра је истицао да је одмах након акта уједињења завладао терор Срба над муслиманима Бошњацима, уз честа убиства и пљачку њихове имовине. То је по њему била смишљена акција која је требала да обезбиједи „држање сталне психозе“ према бошњачком политичком вођству како би га дестабилизovala и тиме „уцијенила и опоменула“ да само „слуганска“ сарадња са Србима осигурава опстанак Бошњацима.⁴⁵

Један од оснивача „Бошњачке академије наука и умјетности“, историчар Ибрахим Пашић, у монографији *Од стећака до нишана у Босни и Херцеговини*, вели да Бошњаци у новој држави, насталој након југословенског уједињења 1918. године, нису имали многих „људских и грађанских права“, те да су били изложени бројним „српским насиљима, пљачкама, убиствима и нападима на част и имовину“.⁴⁶ Он сматра да је узрок терора над Бошњацима био „српско-православни атавизам“ по којем су они поистовјеђавани са „омраженим Турцима“, као и да се дешавао уз прећутну сагласност „тадашњих просрпских власти“.⁴⁷

Мустафа Имамовић објашњава да је на крају Првог свјетског рата, услед нереда у многим дијеловима Босне и Херцеговине, код Вишеграда 4. новембра 1918. дошло до састанка представника главног одбора Народног вијећа СХС за Босну и Херцеговину са војводом Степом Степановићем, гдје је постигнут споразум да српска војска уђе у Босну и Херцеговину. Имамовић ипак истиче да је „тима фактички, мада и не правно“ она ушла у састав Србије и да је то био „један статус који је представљао фактичку војну окупацију“ од стране Србије.⁴⁸

Нешто другачије ставове по овом питању имао је историчар Аднан Јахић. Оцјењује да су „Бошњаци позитивно примили долазак српске војске“ од које су очекивали да „стане украј паљевинама, пљачкама и убиствима“

⁴⁵ Š. Filandra, *Bošnjačka politika u XX stoljeću*, 58.

⁴⁶ Ibrahim Pašić, *Od stećaka do nišana u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 2017, 552.

⁴⁷ Исто.

⁴⁸ M. Imamović, *Historija države i prava*, 282.

које су над њима спроводили „локални шовинисти – махом сељаци и комите“, али и да је тај догађај био праћен „зепњом и неизвјесношћу“ обичног свијета, јер је у земљу улазила армија „против које се борио током минулог рата“.⁴⁹ Поред тога, он наглашава да су Бошњаци, првих година након уједињења, били жртва „тешког безакоња и терора“, од стране комита и локалних Срба који су имали „помоћ“, према том проблему неосјетљиве државне власти, што је по њему граничило са „очитим саучесништвом“.⁵⁰

На насиље над муслиманским живљем, које је „наступило у Босни Херцеговини крајем 1918. године, у вријеме уједињења Државе СХС са Краљевином Србијом“, указао је и Хуснија Камберовић. Он истиче значајну улогу Мехмеда Спахе у борби за „помоћ бошњачким породицама које су биле жртве насиља.“⁵¹

С друге стране, бошњачка историографија се само узгред, површно и некомплетно освртала на улогу муслимана Бошњака у патњи и страдањима српског народа током Првог свјетског рата.

Када је ријеч о употреби појма геноцид у контексту југословенског уједињења, потребно је сагледати шири политички оквир који је утицао да се овај термин јављао у бошњачкој историографији. С обзиром да је грађански рат у Босни и Херцеговини (1992-1995) био први велики сукоб у Европи након Другог свјетског рата он је изазвао велико интересовање међународне јавности. Бошњачка пропагандна активност је од самог почетка рата имала циљ представити Србе као агресора који чини геноцид, а велике западне силе су се врло брзо сврстале на њихову страну, што је утицало на карактер изјештавања о босанскохерцеговачком сукобу. Према тврдњи професора Универзитета Упсала, Кјела Магнусона, захваљујући међународним новинарима и сарајевској влади брзо се развило становиште да је оно што се дешавало у Босни и Херцеговини био геноцид.⁵²

⁴⁹ A. Jahić, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini*, 75.

⁵⁰ Исто, 93-98.

⁵¹ H. Kamberović, *Mehmed Spaho*, 23.

⁵² Kjell Magnusson, „Pojam genocida u pravu i nauci: jaz koji se širi?“, *Crimen* (IV)1/2013, 33, pristupljeno 26. decembra 2018, http://ius.bg.ac.rs/crimenjournal/articles/Crimen_001-2013/Broj%201-2013%20-%2003%20Kjell%20Magnusson.pdf.

Међутим, занимљиво је да појмови геноцид и геноцидна политика према муслиманима Бошњацима, у вези настанка прве Југославије, у њихову историографију улазе прије развоја ратних дешавања у Босни и Херцеговини, који ће омасовити употребу овог термина.⁵³

Историчар Ибрахим Пашић, у својој књизи *Од хајдука до четника: страдање и геноцид на гласиначким Бошњацима од најстаријих времена до 1994. године*, појам геноцид употребљава у контексту југословенског уједињења 1918. године. Пашић је мишљења да су, с обзиром на бројна насиља која су се крајем 1918. године догодила гласиначким Бошњацима, они „били изложени правом геноциду“.⁵⁴

У медијском простору присутни ставови о вишевјековном „континуитету геноцида“ над Бошњацима имају мјесто и у бошњачкој историографији.⁵⁵

Мустафа Имамовић истиче да је уједињењем, то јест стварањем југословенске државе 1918. године, „настављена и заоштрена геноцидна политика према Бошњацима као муслиманима, како у Санџаку и на Косову тако и у Босни и Херцеговини“.⁵⁶ Он прогоне и убиства муслимана који су се дешавали након Прводецембарског акта и првих години нове државе,

⁵³ Група аутора (Кемал Хреља, Мустафа Имамовић, Атиф Пуриватра) објавила је 1992. године књигу под насловом *Економски геноцид над босанским муслиманима*, у којој један од аутора, Атиф Пуриватра, истиче да се геноцидни однос према муслиманима одвијао „под видим аграрне реформе у Југославији“ и докидања феудалног система у Босни и Херцеговини након југословенског уједињења 1918. године. Mustafa Imamović, Kemal Hrelja, Atif Purivatra, *Ekonomski genocid nad bosanskim Muslimanima*, Sarajevo 1992, 85-101.

⁵⁴ Ibrahim Pašić, *Od hajduka do četnika: stradanje i genocid nad glasinačkim Bošnjacima od najstarijih vremena do 1994. godine*, Sarajevo 2000, 80.

⁵⁵ У бошњачком медијском простору присутни су памфлети о „једанаест геноцида над Бошњацима“. Аутори расправа, чланака и документарних филмова истичу да су Бошњаци још од Бечког рата (1683-1690) па до посљедњег грађанског (1992-1995), били изложени „континуираном геноциду“. *Bošnjaci.net*, приступљено 21. децембра 2018, <http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=1885>; *Fočanski dani*, приступљено 21. децембар 2018, <https://focanskidani.wordpress.com/2016/11/29/historija-se-ponavlja-jedanaest-genocida-nad-bosnjacima/>; *Kozarac Mutnik*, приступљено 21. децембар 2018, <http://www.kozarac-mutnik.com/index.php/novosti/38-istorija/1680-jedanaest-genocida-nad-bosnjacima>; Dokumentarni film *Kontinuirani genocid nad Bošnjacima*, приступљено 21. децембра 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=SniLkwhYdGU>

⁵⁶ М. Imamović, *Historija Bošnjaka*, 489.

назива геноцидом, оцјењујући да је „најдрастичнији геноцид над Бошњацима у Краљевини Југославији“ извршен у Санцаку 1924. године у селима Шаховићи и Павино Поље, у срезу Бијело Поље.⁵⁷

***

Наведени ставови појединих бошњачких интелектуалаца о југословенском уједињењу и држави створеној на крилима српских побједа у Првом свјетском рату, настајали су у условима и под утицајем радикалне политичке и међунационалне конфронтације, односно посљератног општог антисрпског расположења. Такве појаве у историографији оцјењивао је професор Милорад Екмечића. Он закључује да ни једна наука, па ни историја, „не може бити нова само зато што су нове историјске околности у којим се она развија.“⁵⁸

У овом кратком прегледу, поред анализе остварења критичког тока, покушали смо да укажемо на тај значајни правац бошњачке историографије. Значајан јер његови представници чине „горњи слој“ бошњачке интелигенције. То су углавном водећи универзитетски професори, оснивачи и чланови најзначајнијих бошњачких националних, културних и научних институција. Њихова дјела за босанскохерцеговачке услове имају завидне тираже, а нека и више поновљених издања. Са таквим референцама битно утичу на обликовање свијести долазећих генерација интелектуалаца, али и ширих народних маса. Из тог разлога неопходно је подстаћи научне расправе којима би се, кроз ваљану критику, демистификовале поједине тенденциозне и неосноване тврдње.

⁵⁷ Исто, 491.

⁵⁸ М. Екмечић, „О истраживању историје Босне и Херцеговине данас“, 13.

Draženko Đurović

YUGOSLAV UNIFICATION IN 1918
IN BOSNIAK HISTORIOGRAPHY (1993–2017)

Summary: *The paper contains an overview of Bosniak historiography on Yugoslav unification in 1918. Through the analysis of the achievements of Bosniaks intellectuals, the author points out their views on the “uniqueness” and “state-building capacity” that Bosnia and Herzegovina “brought” into the Yugoslav state at the end of 1918. The paper also considers opinions of Bosniak scientists on the impact of the creation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes on the national and the cultural emancipation of Bosniaks, the issue of exclusivism and hegemony of Serbs and Serbia in the new state, and their “violent actions” against Bosnia and Herzegovina and Bosniaks after the December 1, 1918.*

Key words: *Bosniak historiography, Yugoslav unification, Kingdom of SCS, Bosniaks, Muslims.*